ISLOM DINING PAYDO BOLISHI VA ASOSIY G'OYALARI

Nurmamatova Niginabonu Ilhomjon qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali "Tarix" yo‘nalishi I bosqich

Niginabonu407@gmail.com

+998939630410

Ilmiy rahbar: Shamsiddinov Bahodir

Shamsiddinovbahodir23@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada Islom dinining VII asrda Arabiston yarimorolida paydo bo‘lish jarayoni, uning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan ijtimoiy-siyosiy va madaniy omillar hamda asosiy g‘oyalari tahlil qilinadi. Xususan, jahiliya davridagi Arab jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, diniy qarashlari va siyosiy parokandaligi fonida Islomning paydo bo‘lishi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, Muhammad (s.a.v.)ning payg‘ambarlik faoliyati, Qur’on va Sunnatning Islom ta’limotidagi o‘rni, hamda dinning asosiy g‘oyalari - tavhid, adolat, tenglik va axloqiy poklik masalalari keng tahlil qilinadi. Maqolada Islom dinining nafaqat diniy tizim, balki ijtimoiy-ma’naviy hayotni tartibga soluvchi kompleks ta’limot sifatidagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar. Islom dini, Arabiston yarimoroli, Muhammad (s.a.v.), vahiy, Qur’on, Sunnat, tavhid, jahiliya davri, ijtimoiy adolat, tenglik, ma’naviyat, Madina jamoasi.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье анализируется процесс возникновения ислама в VII веке на Аравийском полуострове, а также социально-политические и культурные факторы, повлиявшие на его формирование, и его основные идеи. В частности, научно рассматривается возникновение ислама на фоне социальной структуры арабского общества периода джахилии, его религиозных

представлений и политической раздробленности. Также подробно анализируются пророческая деятельность Мухаммада (с.а.в.), роль Корана и Сунны в исламском учении, а также основные идеи религии - таухид, справедливость, равенство и нравственная чистота. В статье раскрывается значение ислама не только как религиозной системы, но и как комплексного учения, регулирующего социально-духовную жизнь общества.

Ключевые слова: Ислам, Аравийский полуостров, Мухаммад (с.а.в.), откровение, Коран, Сунна, таухид, эпоха джахилии, социальная справедливость, равенство, духовность, мединская община.

ABSTRACT

This scientific article analyzes the process of the emergence of Islam in the 7th century on the Arabian Peninsula, as well as the social, political, and cultural factors that influenced its formation and its main ideas. In particular, the emergence of Islam is scientifically examined against the background of the social structure of Arab society during the Jahiliyyah period, its religious beliefs, and political fragmentation. The prophetic mission of Muhammad, the role of the Qur'an and Sunnah in Islamic teachings, and the core principles of the religion - Tawhid, justice, equality, and moral purity - are also thoroughly analyzed. The article highlights the significance of Islam not only as a religious system but also as a comprehensive doctrine regulating the socio-spiritual life of society.

Keywords: Islam, Arabian Peninsula, Muhammad, revelation, Qur'an, Sunnah, Tawhid, Jahiliyyah period, social justice, equality, spirituality, Medina community.

Kirish. Islom dini insoniyat tarixida muhim o‘rin tutuvchi jahon dinlaridan biri bo‘lib, u VII asr boshlarida Arabiston yarimorolida vujudga kelgan. Tarixiy manbalarga ko‘ra, Islom dinining asoschisi Muhammad (s.a.v.)ga ilk vahiy 610-yilda Makka yaqinidagi Hiro g‘orida nozil bo‘lgan bo‘lib, bu voqea yangi diniy ta’limotning boshlanishi sifatida baholanadi.

Islomning paydo bo‘lishi bevosita o‘sha davrdagi Arab jamiyatining ijtimoiy-siyosiy va madaniy holati bilan chambarchas bog‘liq edi. Jahiliya davri deb ataluvchi ushbu davrda Arabiston hududida qabilachilik tizimi hukm surib, siyosiy markazlashuvning yo‘qligi, doimiy qabila urushlari va ijtimoiy tengsizlik mavjud edi. Diniy jihatdan esa ko‘pxudolik-politeizm, butparastlik keng tarqalgan bo‘lib, yagona iloh g‘oyasi yetarlicha rivojlanmagan edi.

Ana shunday murakkab tarixiy sharoitda Islom dini yangi mafkura sifatida maydonga chiqib, jamiyatni tubdan isloh qilishga qaratilgan g‘oyalarni ilgari surdi. Islom ta’limoti, avvalo, tavhid - yagona Allohga e’tiqod qilish g‘oyasiga asoslandi. Shu bilan birga, u ijtimoiy adolat, insonlar o‘rtasida tenglik, axloqiy poklik, mehr-shafqat va bag‘rikenglik kabi universal qadriyatlarni targ‘ib qildi.

Bundan tashqari, Islom dini faqat e’tiqodiy tizim bo‘lib qolmay, balki jamiyat hayotining barcha jabhalarini - siyosiy, huquqiy, iqtisodiy va ma’naviy sohalarni tartibga soluvchi mukammal tizim sifatida shakllandi. Ayniqsa, 622-yildagi Hijrat voqeasi natijasida Madinada ilk musulmon jamoasining tashkil topishi Islomning nafaqat diniy, balki davlat va jamiyat tizimi sifatida ham rivojlanishiga zamin yaratdi.

Shu jihatdan, Islom dinining paydo bo‘lishi va uning asosiy g‘oyalarini o‘rganish nafaqat tarixiy, balki falsafiy va ijtimoiy nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Asosiy qism. Islom dini paydo bo‘lishidan oldingi davr tarixda “Jahiliya davri” arabcha: jaholat, ya’ni nodonlik davri deb ataladi. Ushbu davr asosan VI asr oxiri - VII asr boshlariga to‘g‘ri keladi va Arabiston yarimorolining ijtimoiy, siyosiy hamda diniy hayoti o‘ziga xos murakkabliklar bilan tavsiflanadi.

Geografik jihatdan Arabiston yarimoroli cho‘l hududlardan iborat bo‘lib, aholining asosiy qismi ko‘chmanchi yoki yarim ko‘chmanchi hayot tarzini olib borgan. Jamiyatning asosiy tuzilmasi qabilachilik tizimiga asoslangan edi. Har bir qabila

mustaqil bo‘lib, markazlashgan davlat tizimi mavjud emas edi. Natijada qabilalar o‘rtasida tez-tez urushlar va nizolar yuzaga kelib turgan.

Diniy jihatdan Jahiliya davrida ko‘pxudolik keng tarqalgan bo‘lib, arablar turli butlarga sig‘inganlar. Makka shahridagi Ka’ba atrofida 360 dan ortiq butlar mavjud bo‘lgani tarixiy manbalarda qayd etiladi. Shu bilan birga, oz sonli yahudiy va nasroniy jamoalari ham mavjud edi.

Ijtimoiy hayotda keskin tengsizlik hukm surgan. Ayollarning jamiyatdagi mavqei past bo‘lib, ayrim qabilalarda qiz bolalarni tiriklayin ko‘mish kabi vahshiy urf-odatlar mavjud edi. Shuningdek, ichkilikbozlik, talonchilik va qonli qasos olish odatlari keng yoyilgan edi. Shunday qilib, Jahiliya davri Arab jamiyati siyosiy parokandalik, diniy tarqoqlik va ijtimoiy muammolar bilan xarakterlanib, yangi diniy ta’limot paydo bo‘lishi uchun muayyan tarixiy zamin yaratgan.

610-yilda Makka yaqinidagi Hiro g‘orida Muhammad (s.a.v.)ga birinchi vahiy nozil bo‘ldi. Ushbu voqea Islom dinining boshlanishi sifatida qabul qilinadi. Vahiylar orqali insonlarni yagona Allohga e’tiqod qilishga, axloqiy poklikka va adolatga chaqirish boshlandi.

Makka davrida Islom da’vati asosan diniy va axloqiy g‘oyalarni targ‘ib qilishga qaratilgan edi. Biroq Makka zodagonlari, ayniqsa Quraysh qabilasi vakillari yangi ta’limotga qarshi chiqdi. Chunki Islom ularning iqtisodiy manfaatlari va ijtimoiy ustunligini xavf ostiga qo‘yar edi.

Bosim va ta’qiblar kuchayganligi sababli, 622-yilda Muhammad (s.a.v.) va uning izdoshlari Makka shahridan Madinaga ko‘chib o‘tdilar. Ushbu voqea tarixda Hijrat deb ataladi va Islom taqvimining boshlanish nuqtasi hisoblanadi. Shunday qilib, Islom dini qisqa vaqt ichida diniy harakatdan keng ijtimoiy va siyosiy ahamiyatga ega bo‘lgan tizimga aylana boshladi.

622-yildagi Hijratdan so‘ng Muhammad (s.a.v.) Madina shahrida ilk musulmon

jamoasini tashkil etdi. Bu davr Islom tarixida yangi bosqich - davlat va jamiyat qurilishi davri sifatida muhim ahamiyatga ega.

Madinada turli qabilalar va diniy guruhlar yashagan bo‘lib, ularning o‘zaro munosabatlarini tartibga solish zarur edi. Shu maqsadda Muhammad (s.a.v.) tomonidan tarixda ilk yozma siyosiy hujjatlardan biri hisoblangan “Madina konstitutsiyasi” ishlab chiqildi. Ushbu hujjat musulmonlar, yahudiylar va boshqa guruhlar o‘rtasida huquq va majburiyatlarni belgilab berdi.

Madina davrida Islom nafaqat diniy e’tiqod tizimi, balki ijtimoiy-siyosiy tizim sifatida shakllandi. Jamiyatda adolat, tenglik va qonun ustuvorligi tamoyillari joriy etildi. Zakot, sadaqa kabi iqtisodiy mexanizmlar orqali ijtimoiy himoya tizimi shakllantirildi.

Shuningdek, bu davrda musulmonlar o‘z mustaqilligini himoya qilish uchun bir qator harbiy to‘qnashuvlarda qatnashganlar, bular Badr, Uhud, Xandaq janglaridir. Ushbu voqealar Islom jamoasining siyosiy va harbiy jihatdan mustahkamlanishiga xizmat qildi.

630-yilda Makkaning fath etilishi Islom tarixidagi burilish nuqtasi bo‘ldi. Natijada Arabiston yarimorolining katta qismi Islom ta’siriga o‘ta boshladi.

Umuman olganda, Madina davri Islomning to‘liq shakllanish bosqichi bo‘lib, u diniy, siyosiy va ijtimoiy tizim sifatida mustahkam asosga ega bo‘ldi.

Islom dini o‘zining mustahkam nazariy va amaliy asoslariga ega bo‘lib, bu asoslar muayyan manbalarga tayanadi. Islom ta’limotining bosh manbalari sifatida Qur’on, sunnat, shuningdek, ulardan kelib chiqadigan shariat tizimi e’tirof etiladi.

Birinchi va eng asosiy manba - Qur’on hisoblanadi. Qur’on musulmonlar e’tiqodiga ko‘ra, Alloh tomonidan Muhammad (s.a.v.)ga vahiy orqali nozil qilingan muqaddas kitobdir. U 23 yil davomida bosqichma-bosqich nozil qilingan bo‘lib, unda e’tiqodiy, axloqiy, huquqiy va ijtimoiy masalalar yoritilgan. Qur’on Islom dinining

asosiy aqidalarini belgilab beradi va barcha boshqa manbalar uchun mezon vazifasini bajaradi.

Ikkinchi muhim manba - Sunnat, ya'ni Muhammad (s.a.v.)ning so'zlari, amallari va tasdiqlari majmuasi hisoblanadi. Sunnat hadislar orqali bizgacha yetib kelgan. Hadis ilmi musulmon olimlari tomonidan maxsus metodlar asosida rivojlantirilgan bo'lib, hadislarning ishonchlilik darajasi sinchkovlik bilan tekshirilgan. Sunnat Qur'ondagi umumiy qoidalarni amaliy jihatdan izohlab beradi.

Uchinchi muhim tushuncha - shariat bo'lib, u Qur'on va Sunnat asosida shakllangan Islom huquqiy tizimini anglatadi. Shariat inson hayotining barcha sohalarini - ibodat, oilaviy munosabatlar, iqtisodiy faoliyat va jinoyat huquqini tartibga soladi. Shariatning asosiy manbalari qatoriga, shuningdek, ijmo' - olimlar kelishuvi va qiyos ham kiradi.

Islom ta'limotida yana aqida - e'tiqodiy asoslar va fiqh - huquqiy talqin tushunchalari muhim o'rin tutadi. Aqida Allohning yagonaligi, payg'ambarlarga, farishtalarga, muqaddas kitoblarga va oxirat kuniga ishonch kabi asosiy e'tiqodlarni qamrab oladi. Fiqh esa shariat qonunlarini amaliy hayotga tatbiq etish mexanizmini o'rganadi.

Islom dini o'z mohiyatiga ko'ra nafaqat diniy e'tiqod tizimi, balki inson hayotining barcha jabhalarini qamrab oluvchi kompleks ma'naviy-axloqiy ta'limot hisoblanadi. Uning asosiy g'oyalari Qur'on va sunnatda o'z ifodasini topgan bo'lib, jamiyatni isloh qilishga qaratilgan universal qadriyatlarni o'z ichiga oladi.

Islomning eng asosiy g'oyasi - **tavhid**, ya'ni yagona Allohga e'tiqod qilishdir. Tavhid Islom aqidasining markaziy tushunchasi bo'lib, barcha ibodat va amallar aynan shu g'oyaga asoslanadi. Ushbu prinsip insonni faqat Allohga bo'ysunishga va har qanday shirkdan voz kechishga undaydi.

Ikkinchi muhim tamoyil - ijtimoiy adolat va tenglikdir. Islom barcha insonlarni Alloh oldida teng deb e'tirof etadi. Irqiy, qabilaviy yoki ijtimoiy farqlarga ustunlik

berilmaydi. Bu g‘oya Muhammad (s.a.v.)ning “Vidolashuv xutbasi”da ham alohida ta’kidlangan. Zakot, sadaqa kabi ibodatlar orqali jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta’minlash maqsad qilingan.

Islom ta’limotida axloqiy poklik va komil inson tarbiyasi ham muhim o‘rin tutadi. Halollik, rostgo‘ylik, sabr, kamtarlik, ota-onaga hurmat kabi fazilatlar targ‘ib qilinadi. Qur’onda insonning eng ulug‘ fazilati uning taqvosi bilan o‘lchanishi ta’kidlanadi.

Shuningdek, Islomda mehr-shafqat va bag‘rikenglik tamoyillari keng o‘rin egallaydi. Boshqalarga yaxshilik qilish, zaiflarga yordam berish va kechirimli bo‘lish targ‘ib etiladi. Islom dini boshqa din vakillariga nisbatan ham murosali munosabatni qo‘llab-quvvatlaydi.

Yana bir muhim g‘oya - ilm va ma’rifatga intilishdir. Islomda ilm olish har bir musulmon uchun farz deb hisoblanadi. Ilm-fan rivojiga bo‘lgan e’tibor tarixda musulmon sivilizatsiyasining yuksalishiga sabab bo‘lgan.

Umuman olganda, Islom dinining asosiy g‘oyalari insoniyatni axloqiy kamolotga yetaklash, jamiyatda adolat va barqarorlikni ta’minlash hamda inson va jamiyat o‘rtasida uyg‘unlik yaratishga qaratilgan.

Islom dini paydo bo‘lgan davrdan boshlab nafaqat diniy e’tiqod tizimi, balki jamiyatni tartibga soluvchi muhim ijtimoiy institut sifatida ham shakllandi. Uning ta’limoti inson hayotining barcha jabhalarini - ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalarni qamrab olgan.

Avvalo, Islom dini ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o‘ynadi. Qur’on va Sunnatda belgilangan axloqiy me’yorlar jamiyatda halollik, adolat, o‘zaro hurmat va mas’uliyat kabi qadriyatlarning qaror topishiga xizmat qildi. Zakot, sadaqa, vaqf kabi institutlar orqali jamiyatda ijtimoiy himoya mexanizmi shakllandi va kambag‘allikni kamaytirishga harakat qilindi.

Siyosiy jihatdan Islom dini davlat boshqaruvi va huquqiy tizimning shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Madina davridan boshlab shakllangan siyosiy model keyinchalik xalifalik tizimining paydo bo‘lishiga asos bo‘ldi. Shariat qonunlari esa musulmon jamiyatlarida huquqiy me’yor sifatida qo‘llanildi.

Islom sivilizatsiyasi ilm-fan va madaniyat rivojiga ham ulkan hissa qo‘shgan. VIII-XII asrlarda musulmon olimlari matematika, astronomiya, tibbiyot, falsafa va boshqa fan sohalarida muhim yutuqlarga erishganlar. Masalan, Al-Xorazmiy algebra faniga asos solgan, Ibn Sino tibbiyot ilmida muhim asarlar yaratgan. Bu ilmiy taraqqiyot Islomning ilmga bo‘lgan ijobiy munosabati bilan chambarchas bog‘liq.

Shuningdek, Islom dini qisqa vaqt ichida global din sifatida keng hududlarga tarqaldi. Arabiston yarimorolida boshlangan bu din Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika, Markaziy Osiyo va hatto Yevropaning ayrim hududlariga yoyildi. Bu jarayon savdo, da’vat va siyosiy omillar bilan bog‘liq holda amalga oshgan.

Umuman olganda, Islom dini jamiyat taraqqiyotiga chuqur ta’sir ko‘rsatib, ko‘plab hududlarda ijtimoiy barqarorlik, huquqiy tartib va madaniy rivojlanishning muhim omiliga aylangan.

Xulosa. Mazkur ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Islom dinining paydo bo‘lishi tasodifiy hodisa emas, balki VII asr Arabiston yarimorolining murakkab ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va diniy sharoitlari bilan uzviy bog‘liq tarixiy jarayon hisoblanadi. Jahiliya davrida hukm surgan qabilaviy parokandalik, ijtimoiy tengsizlik va diniy tarqoqlik jamiyatni tubdan isloh qiluvchi yangi mafkuraviy tizimga ehtiyoj tug‘dirgan.

Muhammad (s.a.v.) tomonidan olib borilgan payg‘ambarlik faoliyati natijasida Islom dini shakllanib, qisqa vaqt ichida keng hududlarga yoyildi. Ayniqsa, Hijrat voqeasi va Madina davrida shakllangan musulmon jamoasi Islomning nafaqat diniy, balki siyosiy va ijtimoiy tizim sifatida qaror topishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Islom ta’limotining asosiy manbalari - Qur’on va sunnat - dinning nazariy va amaliy asoslarini belgilab beradi. Ushbu manbalar asosida shakllangan shariat tizimi esa inson hayotining barcha sohalarini tartibga soluvchi mukammal me’yoriy tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, Islom dinining asosiy g‘oyalari - tavhid, ijtimoiy adolat, tenglik, axloqiy poklik va ilm-ma’rifatga intilish - nafaqat o‘sha davr jamiyati uchun, balki bugungi kunda ham dolzarb bo‘lgan universal qadriyatlardir. Ushbu tamoyillar jamiyatda barqarorlikni ta’minlash, insonlar o‘rtasida hamjihatlikni mustahkamlash va ma’naviy kamolotga erishishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, Islom dini insoniyat tarixida chuqur iz qoldirgan yirik ijtimoiy-ma’naviy hodisa bo‘lib, uning paydo bo‘lishi va asosiy g‘oyalarini o‘rganish tarix, falsafa va ijtimoiy fanlar nuqtai nazaridan muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Hitti, P. K. **History of the Arabs**. - New York: Palgrave Macmillan, 2002.
2. Lapidus, I. M. **A History of Islamic Societies**. - Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
3. Esposito, J. L. **Islam: The Straight Path**. - Oxford: Oxford University Press, 2011.
4. Hallaq, W. B. **An Introduction to Islamic Law**. - Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
5. Watt, W. M. **Muhammad at Mecca**. - Oxford: Oxford University Press, 1953.
6. Watt, W. M. **Muhammad at Medina**. - Oxford: Oxford University Press, 1956.
7. Hodgson, M. G. S. **The Venture of Islam**. - Chicago: University of Chicago Press, 1974.

8. Imom al-Buxoriy. *Al-Jome' as-Sahih*. - Toshkent: Movarounnahr nashriyoti.

9. Imom Muslim. *Sahih Muslim*. - Qohira: Dar al-Hadith.

1. Mirzaakhmad ugli, B. S. (2025). Rituals and rituals related to ceramics: Teacher–apprentice traditions. Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions, 3(4), 116–121.

1. Baxodir o'g'li, E. B. (2025, December). O'ZBEK XALQINING AN'ANAVIY MAROSIM VA URF-ODATLARINING TARIXIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH FALSAFIY TAHLILI (QADIMGI DAVR, ISLOM DAVRI MISOLIDA). In *Partner conferences of the International Scientific Journal Research Focus* (Vol. 1, No. 1, pp. 20-24).

2. Gulbaxor, M., & Bahodir, S. (2025). TIL O 'RGANISHDA CHATGPT, TARJIMA TIZIMLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI. *TADQIQOTLAR*, *76*(3), 17-21.

3. Muzaffar, G., & Bahodir, S. (2025). INSON ORGANIZMIDA UCHRAYDIGAN ICHKI KASALIKLAR. *TADQIQOTLAR*, *76*(2), 71-74.

4. Bakhodir, S., & Dilshoda, R. (2025). EASTERN THINKERS OF THE ERA OF THE FIRST RENAISSANCE. *Global Science Review*, *8*(1), 682-687.

5. Zebo, N., & Bahodir, S. (2025). O 'RTA ASRLARDA ANGLIYA (V-XV ASRLAR). *Global Science Review*, *11*(1), 85-90.

6. Шамсиддинов, Б., & Гуламов, М. (2023). ЛОГИЧЕСКИЕ СООТНОШЕНИЯ ФИЛОСОФИИ С ЛИТЕРАТУРОЙ. *Oriental Art and Culture*, *4*(3), 332-335.

7. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI "ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG'ONA.

8. Zebo, N., & Bahodir, S. (2025). O 'RTA ASRLARDA ANGLIYA (V-XV ASRLAR). *Global Science Review*, *11*(1), 85-90.

9. Shamsiddinov, B. (2022). The importance of supporting innovative activities of entrepreneurs in uzbekistan. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071*, *11*(11), 165-170.